

2012. január 1-jétől a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi C. törvény szabályozza a magyarországi egyházak jogállását. A törvény Preambulumában megállapítja, hogy „a magyarországi egyházak és vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú érték-hordozó és közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek-, és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységükkel, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország és a nemzet életében.” Napjainkban valóban egyre többször találkozunk az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek aktív és nyilvános szociális és gyermekvédelmi szerepvállalásával Magyarországon. Keveset tudunk azonban arról, hogy milyen alapokon nyugszik a tevékenységük, milyen tanítást követve munkálkodnak. Úgy véljük, hogy minden segítő foglalkozású számára hasznos lehet mindennapi munkájában, de együttműködésünk és társadalmi összetartozásunk erősítése érdekében is, ha ezt jobban megismerjük. Ebből kiindulva folyóiratunkban szeretnénk lehetővé tenni az erre vonatkozó egyházi tanítás és gyakorlati tevékenység bemutatását, hozzájárulva ezzel is a 2011. évi C. törvény megvalósításához.

Farkas Péter

A katolikus egyház társadalmi tanításának történetéből

Az Egyház társadalmi tanítása nem »harmadik út« a liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között, sem pedig egy olyan lehetséges alternatíva, amely más, nem annyira ellentétes megoldások kezelésére nyújt lehetőséget, hanem önálló, minden tekintetben sajátos út. Nem is ideológia, hanem az emberi lét – mind a társadalomban, mind nemzetközi síkon tapasztalható – bonyolult összefüggéseinek szorgos vizsgálatából leszűrt eredmények pontos megfogalmazása a hit és az egyházi hagyomány fényénél.

Legfőbb célja abban rejlik, hogy ezeket a valóságban létező igazságokat értelmezze, azaz megvizsgálja, vajon megfelelnek-e, avagy ellentmondanak az emberről s annak földi és természetfeletti hivatásáról szóló evangéliumi tanításnak, így adva eligazítást a keresztyén ember számára” – fogalmazza meg az egyház társadalmi tanítását II. János Pál.¹

A keresztyénység kétezer éves történetéhez képest mindössze 120 éve teszi közzé a katolikus egyház a társadalomra vonatkozó tételes állításait. 1891. május 15-én jelent meg XIII. Leó enciklikája, a Rerum novorum, me-

lyet azóta is az egyház „közéleti kiáltványaként” tartanak számon. A körlevél az újkori kapitalizmus és a tudományos szocializmus kritikájának alapvető dokumentuma. Korát messze megelőző szemlélettel és tartalommal fejtette ki álláspontját a társadalmi igazságosságról, különösen az ipari forradalom okozta és a nemzetközi munkásmozgalom kialakulását kísérő problémákkal kapcsolatban (Farkas 2011).

Jézus az evangélium tanítása szerint azt mondta, hogy az Ő országa nem e világból való, ám gyakorta szólt a világ dolgairól az elesettek, a szegények érdekében, s amikor az Isten országáról beszélt, akkor sem feledkezett meg az e világi rendjéről, a családokról, a társadalomról, a hatalom és a vagyon buktatóiról. Az Isten előtti egyenlőség és minden ember üdvre rendeltségének gondolata mély gyökeret vert az egyház hitében is, amely – a legkorábbi időktől – kiállt e világi létünk jobbá és igazabbá formálása, a társadalom keresztyén szellemű átalakítása mellett. Igaz ez még akkor is, ha története során maga az egyház is gyakran vált torz politikai, hatalmi érdekek áldozatává vagy haszonélvezőjévé, és néha maga

is megfeledezett arról, hogy e világi létünk emberivé formálásában is krisztusi küldetése van (Horváth 1997).

A szociális enciklikák sorozata

A társadalmi tanítás értékei, elvei, témái és kategóriái némi leegyszerősítéssel három forrásból származnak (ETTK 2007). Az első maga a Szentírás, az evangéliumi hagyomány, Krisztusnak főleg a Hegyi beszédben adott erkölcsi tanítása. A második a katolikus bölcséleti hagyomány, jelesül a tomista-neotomista és a perszonalista társadalomfilozófiák kategória-rendje, a harmadik pedig az a modern gazdasági és politikai szociológia, amely korunk (világ)problémáinak értelmezésében nélkülözhetetlen.

A XIX. századforduló világában a *Rerum novarum* útmutatása feltűnést keltett, a keresztény társadalomelméletre termékenyítően hatott, a modern társadalom számára azonban – az első világháború vagy a bolsevik forradalom rá a bizonyították – pusztába kiáltott szó maradt. Ennek meg tapasztalása ösztönözte XI. Piuszt, hogy 1931-ben, a gazdasági világválság idején, a *Rerum Novarum* kiadásának 40. évfordulóján újabb társadalmi körlevelet adjon közre: a *Quadragesimo anno* kezdetűt – akkor, amikor a liberális kapitalizmus csödjé, a nemzetiszocializmusok szociális demagógiája és a bolsevizmus brutalitása egyaránt feladta a leckét a keresztény társadalombölcséletnek.

Az enciklika bevezette a szociális igazságosság fogalmát és a szubszidiaritás elvét. A közjó megvalósításához kevés a törvényhozó igazságosság, olyan elvre van szükség, amely az ember szükségleteit jobban figyelembe veszi. „A szociális igazságosság azt is megköveteli, hogy az elgondolásokat és a célokat a lehetőségek szerint összhangba hozva úgy szabályozzák a béreket, hogy a lehető legtöbb találjanak munkát és szerezzenek a szükségleteiknek megfelelően elégséges jövedelmet.”²

A szubszidiaritás elvét a pápa az állami diktatúrával állította szembe: „amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, azt egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlen, súlyos bűn, és a társadalom rendjének felforgatása. A társadalomnak ugyanis, lényegénél és a benne rejlő képességeinél fogva segíteni (szubszidiálni) kell a társadalom egyes részeit, de sohasem szabad azokat bomlasztania vagy bekebeleznie.”³

Voltak XI. Pius enciklikájának olyan fogalmai, megállapításai, amelyek korhoz kötöttek (Beran–Lenhardt 2003). Így például az enciklika a munkások szervezetben való tömörülését nemcsak szakszervezetekben képzelte el, hanem korporációkban (szakmai testületekben) is, amelyek az egyes szakmákban tevékenykedő munkaadókat is magukban foglalták. Ezzel jelezni akarta, hogy az egyes „osztályok” között nincs antagonisztikus ellentét.

XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű enciklikája óta a katolikus egyház párbeszédet folytat a különféle politikai irányzatokkal.

XXIII. János rövid pápasága és a II. vatikáni zsinat összehívása új korszakot nyitott a katolikus egyház életében (Höffner 2002).

Az 1961-ben megjelent *Mater et magistra* kezdetű enciklika az első olyan egyházi dokumentum, amely a világ új, globális rendszereinek létrejötte és a felgyorsult technikai haladás fényében vizsgálta az emberiség társadalmi és szociális bajait – minden jóakarató embert megszólítva.

Az 1963-ban megjelenő újabb enciklika, a *Pacem in terris* beszél elsőként az emberi jogok rendszeréről mint a katolikus társadalmi tanításnak is az alapelvéről, továbbá arról, hogy a társadalom jó rendjének és a közhatalom, az állam működésének nélkülözhetetlen feltétele a világméretű béke, a hitben adott lelki béke és a társadalmi csoportok, valamint az egyes államok közötti kölcsönös kiengesztelődés.

Szinte ezzel a megnyilatkozással párhuzamos a II. vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciója, amely 1965-ben már VI. Pál kézjegyével került nyilvánosságra (Tomka F. – Tomka M. 2002). E világszerte nagy figyelmet kiváltott dokumentum az ember személyi méltóságának elvéből bontakoztatja ki a keresztény társadalmi tanítás rendszerét, a szocializmus és a liberalizmus eszméi mögött álló különféle ateizmusokat kárhóztatva azért, hogy a világban igazságtalanság és egyenlőtlenség van, ami az egyének, a családok, a nemzetek és az egész emberiség életét egyaránt megkeseríti.

Ez a dokumentum is kimondja, hogy az egyháznak nem csupán joga és kötelessége hozzászólni a világ, a társadalom dolgaihoz, hanem azt is, hogy amikor ezt teszi, nem sérti a világ jogos autonómiáját, de nem is valamilyen egyházi ideológiát, zárt eszmerendszert hirdet, hanem egyetemes emberi értékeket óv, és a hit belső moralitása alapján mond véleményt a világot érdeklő megoldhatatlan, nyitott kérdésekről, konfliktusokról.

Ezt a gondolatmenetet viszi tovább VI. Pál 1967-ben megjelent *Populorum progressio* kezdetű enciklikája is, amely már nem csupán a társadalom belső feszültségeiről vagy a nemzetek, politikai rendszerek közötti konfliktusokról, hanem a világ globális problémáiról és az emberiség jövőjéről mond véleményt (Arzenhacker 2001).

Az 1971-ben megjelent *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levelében a pápa sorra veszi a megoldásra váró világproblémákat, a nyomor, a szegénység, a kirekesztettség és alávetettség jeleit, amelyek egyéneket, tömegeket, társadalmi csoportokat, nemzeteket és régiókat is fenyegetnek.

A keresztény társadalmi tanítás történetében új szakaszt jelentett II. János Pál pápasága. Az új egyházfő első szociális körlevele a *Laborem exercens* kezdetű, melynek legnagyobb újdonsága talán az, hogy igen határozottan a munkának a tökével szembeni elsődlegességét vallja, magát a munkatevékenységet pedig az ember legszebb és legfontosabb antropológiai jegyeként, személy mivoltának centrumaként határozza meg (Beran 2009).

A pápa második társadalmi körlevele, az 1987-es *Sollicitudo rei socialis* kezdetű, egy felgyorsuló világ helyzetét tekinti át, amely nemcsak hogy nem volt képes úrrá lenni a korábbi idők társadalmi bajain, hanem amelyet a gazdagság és szegénység egyre jobban növekvő ellentéte, a világméretű ideológiai és

politikai megosztottság mellett olyan újabb veszélyek is fenyegetnek, mint a demográfiai és ökológiai katasztrófa vagy a morális leépülés (Tomka 2007).

A pápa felhívja a figyelmet arra, hogy az emberiség a bűn által megsebzett világban él. Ezt a helyzetet a „bűn struktúráinak” nevezi. Ebben a világban az igazi fejlődés alapja nem a gazdasági növekedés, hanem az emberi természetből származó etikai elvek tiszteletben tartása.

A világ problémáinak megoldásához – a társadalmi élet minden területén – összefogásra, szolidaritásra van szükség. A szolidaritás nem csupán szánalmat vagy együttérzést jelent, hanem sokkal inkább jóakaratot a közösség javának érdekében. A körlevélben a társadalomról alkotott rendszerező felfogás záró köre a szociális szeretet, a kereszténység e világi társadalmi céljának, a „szerepet civilizációjának” megvalósulása.

1991-ben, a *Rerum novarum* kezdetű enciklika megjelenésének 100. évfordulójára adta közre II. János Pál a *Centesimus annus* kezdetű szociális körlevelét. A pápa felhívja a figyelmet arra, hogy a helytelen antropológiára épülő rendszerek magukban hordozzák bukásukat (Muzslay 1997).

A szocializmus alapvető tévedése az volt, hogy az egyén személyét alárendelte a társadalmi és gazdasági mechanizmus működésének. Az embernek ez a függősége ellentétben áll az ember

alapvető jogaival. A helytelen antropológia másik megnyilvánulási formája az ember transzcendens törekvésének tagadása. Ennek a természetfeletti irányultságnak az elfojtása üressé teszi az embert.

Az enciklika a szocializmus értékelése mellett rámutat a kapitalizmus veszélyeire is (Beran–Lenhardt 2003). Ezek a veszélyek különösen azokban az országokban jelentkeznek, amelyek a szocialista gazdálkodás után a kapitalizmus törvényei szerint akarnak élni. A pápa jogos aggodalmát később az idő igazolta.

2009-ben a jelenlegi pápa, XVI. Benedek megjelentette a *Caritas in veritate* kezdetű körlevélét. Az enciklika megállapítja, hogy a fejlődés a globalitás korában válságban van (Beran 2009). A fejlődés értékrendi kérdés (is). A válságból akkor tudunk kilábalni, ha a szeretet és az igazságosság érvényesül, azaz az értékrend. A szeretet azonban igazságosság nélkül célt téveszthet.

A körlevél elemzi a gazdasági, az ökológiai válságok kérdésköreit, továbbá a globalizáció és a technikai fejlődés bonyolult viszonyait, s rögzíti, hogy a fejlődésnek minden embert és a teljes embert kell szolgálnia.

A társadalmi tanítás rendszere és értékei

A társadalmi tanítás alapértékek és alapelvek összefüggő hierarchikus rendszere. A négy alapérték: az igazság, a szabadság, az igazságosság és a szeretet. A négy alapelv pedig a perszonalitás, a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó.

Az alapértékek először XXIII. János pápa *Pacem in terris* (*Békét a világnak*) kezdetű szociális enciklikájában jelennek meg összefüggésükben. A pápa az emberi méltóságban gyökerező igazságot, szabadságot, igazságosságot és szeretetet olyan értékeknek tartja, amelyek segítségével helyre lehet állítani az emberi társadalomban a kapcsolatok új rendjét.⁴ A két évvel később megjelenő *Gaudium et spes* zsinati konstitúció pedig így fogalmaz: „szükséges, hogy a társadalmi rend állandóan fejlődjék, alapja az igazság legyen, igazságosságban építsék és szeretettel itassák át; a szabadságban pedig egyre emberibb egyensúlyra felé haladjon.”⁵

A perszonalista szemléletű társadalometika az alapértékek és alapelvek lefektetésekor az emberi személyből indul ki (ETTK 2007).

Az ember mint személy istenképiségből fakadóan képes arra, hogy értelmese segítségével olyan értékeket ismerjen meg, amelyek megfelelnek belső törekvéseinek, a közösség érdekének, és így egyszerre segíti az egyén és a közösség kibontakozását. Az egyház arra indítja a társadalmat, hogy ezeket az értékeket törvényekkel védje, és biztosítsa azokat az alapvető jogokat, amelyek ezek elérhetőségét lehetővé teszik.

A perszonalista, személyközpontú keresztény etika tehát az Isten képmására teremtés és a krisztusi megváltás révén elnyert fogadott fiúságból eredően, a személy méltóságából vezeti le az alapértékek mellett az alapelveit is.

A társadalmi tanítás alapértékeit és alapelveit egységes mivoltukban összefüggésükben és egymáshoz kapcsolódásukban kell szemlélni. „Az értékek megkívánják az alapelvek alkalmazását és az értékeknek megfelelő etikusi magatartásformákat.” (ETTK 2007, 197)

A mai ember – korunkra jellemző szkepticizmussal – megkérdendőt, mint hajdan Pilátus: „Mi az igazság?” (Jn 18,38).

Aquinói Szent Tamás szerint az igazság „nem más, mint az értelem Istentől belénk oltott világossága. Ennek köszönhetően ismerjük meg azt, amit tennünk, illetve kerülnünk kell” (Aquino, Th. 1962, 91).

„Az ember különleges módon van elkötelezve arra, hogy folyamatosan az igazságra irányuljon, tisztelje és felelősen tanúságot tegyen róla. Az emberi létezés értelme ugyanis az igazság szabad keresésében bizonyul olyannak, amely alkalmas arra, hogy az életnek irányt mutasson és irányt adjon.”⁶

„A szabadság emberek közötti kapcsolatokban valósul meg. Minden emberi személynek, mivel Isten képmására teremtetett, természetes joga, hogy szabad és felelős lényként ismerjék el; ez mindenkit a másinak kijáró tiszteletre kötelez. A szabadság gyakorlásának joga olyan követelmény, amely elválaszthatatlan az emberi személy méltóságától.” (ETTK 2007, 199)

Az igazság és a szabadság értékei szorosan összefüggnek: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8, 32)

A teljes emberi szabadság akkor valósul meg, ha az ember visszautasítja az erkölcsi rosszat, bármilyen formában jelentkezik is, továbbá a hatékony távolságtartásban, mindattól, ami akadályozhatja személyes, családi, közösségi fejlődését. A szabadság teljessége az egyetemes közjó távlatába illeszkedő valódi jóra irányuló önrendelkezés képességében és lehetőségében áll.⁷

Az igazságosság a klasszikus meghatározás szerint „*azt a szilárd, folyamatos elhatározást jelenti, hogy megadjuk Istennek és a felebarátnak azt, ami jár neki*” (Aquino, Th. 1962).

A magyar igazságosság fogalom azt jelzi, hogy az igazságosság és az igazság elválaszthatatlan egymástól. Az igazságos döntés az igazság alapján adja meg mindenkinek azt, ami neki jár. Az igazságosság tehát feltételez egy objektív igazságot, társadalometikai szempontból értékrendet, és értékrendet védő törvényeket.

Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma ezt a fontos elvet így hangsúlyozza: „*Az igazságosság ugyanis eredendően nem valamiféle megállapodás kérdése, mert hogy mi igazságos, azt nem a (z emberi) törvény határozza meg, hanem az ember legmélye.*” (ETTK 2007, 202)

Meg kell jegyeznünk, hogy a latin nyelv az igazságosság fogalmát (iustitia) a jogra (ius) vezeti vissza. Ez az összekapcsolás azonban feltételezi azt, hogy a jog az igazságot biztosítja az ember számára. A magyar nyelv tehát közvetlenül az igazságra utal.

Az igazságot ma komolyan fenyegetik azok az irányzatok, melyek kizárólag a hasznosság és a birtoklás szempontjaira szűkítik le. Napjainkban az igazságosság különböző fajtáinak érvényre juttatása mellett különösen hangsúlyt kell hogy kapjon a társadalmi és szociális igazságosság. A szociális igazságosság a társadalmi tanítás szerint a természetjogra épül és a közjóra irányul. A szociális igazságosság a társadalomban élő emberek közös javát szolgálja úgy, hogy benne a szegények iránti elkötelezettség, a nehezebb sorsú emberek érdekeinek védelme nyomatékosan kifejeződik.

A negyedik alapérték a (társadalmi) szeretet. A szociális szeretet szoros kapcsolatban áll a szociális igazságossággal. Az igazságosság az értelem segítségével megadja azt, ami az igazság szerint a másinak jár. A szeretet inkább törekvést, jóakaratot jelent, amely megelőzi és feltételezi az igazságosságot (Beran 2009, 9.)

A társadalmi tanítás szerint az igazságosság arra való, hogy (értelemmel) döntsön a tárgyi javaknak az emberek közötti elosztásában, a szeretet viszont arra képes, hogy „visszajutassa az embert önmagához” (ETTK 2007, 206). A szociális szeretet esetében nemcsak embertársi (perszonális) szeretetről beszélünk, ami a személyközi kapcsolatokban valósul meg, hanem társadalmi szeretetről, vagyis a társadalom részéről megnyilvánuló szeretetről, amely olyan „*társadalomszervezet és társadalomszervezet létrehozására irányul, amelyben az embertárs nem jut nyomorba*” (ETTK 2007, 208).

A szeretet feltételezi az igazságosságot, egyszersmind meghaladja azt, mert az igazságosság „*a szeretetben találja meg a maga teljességét.*”⁸

Az értékek és elvek között szoros a kapcsolat. Az emberi személyben lévő értékek serkentően hatnak a cselekvésre és a magatartásra. Az értékek, vagyis az igazság ismerete, a szabadság átélése, az igazságosság és a szeretet erénye megkívánja az alapelvek alkalmazását, vagyis a közjóra való törekvést, a szegények melletti elkötelezettséget, a közös munkában való részvételt, mások megsegítését (szubszidiaritás) és a kölcsönös felelősségvállalást (szolidaritás). Az emberben lévő szellemi, lelki értékek a cselekedetekben, viselkedésben is megmutatkoznak.

Tekintsük át ezek után az alapelveket.

A kereszténység társadalmi tanítása a szolidaritás, a szubszidiaritás és a közjó alapelveit is a perszonalitás elvéből vezeti le (Farkas 2006, 140). (Megjegyzés: ezen alapelvekről és gyakorlati szociális vonatkozásairól külön részben írunk, itt csak röviden mutatjuk be azokat.)

A személyiség elv az ember megbecsülése. A személy tisztelete, az emberi méltóság kijár minden embernek (mert Isten teremtménye). Minden ember egyforma Isten szemében. Lezüllött, lecsúszott mind-mind ember, akin segíteni kell.

A másik nagyon fontos alapelv a szolidaritás, vagyis felelősségvállalás a többiekért, hogy nem én vagyok egyedül; segíteni az elesetteket: a közjó szolgálatát jelenti.

A keresztény társadalmi tanítás harmadik oszlopa a szubszidiaritás elve: azaz, hogy minden döntést azon a lehető legalacsonyabb szinten hasznos meghozni, ahol az optimális informáltság, a döntési felelősség és a döntések hatásainak a következményei a legjobban láthatók és érvényesíthetők.

A közjó elve azt jelenti, hogy senki sem sziget, mert személyes kapcsolatokkal van tele az életünk. Ennek természetes alapstruktúrája a család és a nemzet. A politika feladata pedig a közösség javának szolgálata, „*okos fáradozás a közjó érdekében.*”⁹

A társadalmi tanítás néhány mai kérdése

Az enciklikák mindig a kor problémáiból kiindulva határozták meg a keresztény társadalometikai alapelveket és értékeket. A sok megfogalmazott

probléma közül azokat a témaköröket mutatjuk be röviden, melyek a kezdetek óta viták tárgyai, és ma is a legfeszítőbb gondjaink közé tartoznak.

Tőke és munka

XIII. Leó pápa a *Rerum novarum*-ban kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a tőke és a munka modern világunk ellentmondásait is tápláló szembenállásának (Horváth 1997).

A pápa e két fogalom egymásrautaságát állítja, a kizsákmányolást, a munkának a tőke, a munkásnak a tőkés általi mértéktelen alávetését pedig igazságtalannak és tűrhetetlennek ítéli, amelyen józan önmérséklettel, a tisztas haszon és a méltányos bér kompromisszumával volna kívánatos túllépni. A körlevél szerint az osztályok közötti különbség nem szükségszerű, mivel *„sem a munka tőke nélkül, sem a tőke munka nélkül fenn nem állhat.”*¹⁰

XXIII. János pápa a fentieket megtoldotta a munkavállalóknak szánt tőkejuttatás és a munkások vállalkozásban való részvételének gondolatával.

II. János Pál a tőke és a munka egyensúlyának megteremtése szempontjából a társadalom és az állam szociális gondoskodásának szerepét emeli ki, és a munkásérdekvédelem olyan formáit, mint a szakszervezetek és a munkásszolidaritás.

Végső megoldásnak azonban azt tekinti, ha az emberi munka fokozatosan áthatja az egész társadalmat, a tőkét pedig, amely az emberi munkának nem feltétele, hanem tárgyiasult eredménye, hozadéka, egyben a munkavégzés különös módja is, a közjó megteremtésének eszközül rendeli, és a lehetőséghez igazodó mértékben társadalmasítja.

A tulajdon kérdése

A *Rerum novarum* korában a magántulajdon a munkás kizsákmányolásának forrása, a munkavállaló tulajdonosi mivolta pusztán munkaerő-tulajdonának értékesítésére korlátozódott.¹¹ Az ebből fakadó bajok orvoslására a szocialista áramlatok magának a tulajdonnak, mint az egyént megillető magántulajdonnak a megszüntetését követelték. A liberális gazdaságpolitika viszont a magántulajdon minden ellenőrzés alóli felszabadításával a vállalkozói tőke korlátlan uralmát szerette volna

érvényesíteni. E nézetekkel szemben XIII. Leó a magántulajdon természetjogi eredetét emeli ki, erőszakos felszámolását elutasítja, a magánvagyonok köztulajdonba vételének eszméjét pedig gazdasági értelemben is károsnak, a társadalom politikai és ökonomiai rendjét szétzilálónak ítéli. Mindemellett nem helyesli a magántulajdonnal együtt járó mértéktelen és korlátlan érdekérvényesítés lehetőségét sem: az államnak kell a közjó érdekében megfelelő módon korlátoznia az ez irányú törekvéseket. Végső megoldásnak a magántulajdonosok körének kiszélesítését tartja, a munkástulajdon megteremtésével.

A későbbi körlevelek a tulajdon közösségi vonásait emelik ki, s a vele járó felelősséget. A Föld közös örökségünk, így a közösségi reláció megelőzi a magánviszonyokat, amelyet használati jogként értelmeznek az enciklikák.

II. János Pál pápa idején egy általános emberjogi szemlélet válik elfogadottá: az ember legalapvetőbb joga az élethez való jog, amelyhez képest más jogok – így a magántulajdonhoz való jog is – viszonylagossá válnak, s csak a közjóért való felelősség mozzanatával együtt, az emberi élet és az emberi munka fogalmának alárendeltségében értelmezhető, igazolható. Öncéllá, önérdékké nem válhat!

A szegénység és gazdagság kérdései

Már XIII. Leó egykori társadalomkritikája is munkástömegek mérhetetlen nyomoráról, az emberi életfeltételek súlyosan egyenlőtlen elosztásáról beszélt (Horváth 1997).

Ezt a helyzetet a pápa annak tulajdonítja, hogy a szociális gondoskodás hagyományos formái elenyésztek, az önmagát tétlenségre kárhóztató állam pedig kiszolgáltatja a munkásokat a tőke mértéktelenül nyereszkeskedő liberalizmusának.

A munkáltatók, a gazdagok erkölcsi alapokon nyugvó önmérséklete és az állam kiegyenlítő szerepének újjáélesztése nélkül a pápa szerint a nyomorban élők gondjai a jövőben sem orvosolhatók, de szerepe lehet ebben a folyamatban a munkások érdekvédelmi szervezeteinek és az egyházaknak is, amelyek a maguk lelki eszközeivel szakadatlanul figyelmeztetnek a javak kiáltoan egyenlőtlen elosztásából fakadó veszélyekre.

Ezt a gondolatot XI. Pius a tisztas megélhetéshez szükséges bérezés megvalósításával, a társadalom, az állam gazdasági szabályzó szerepének növelésével egészíti ki.

XXIII. Jánost is foglalkoztatja az igazságos és méltányos munkabér, a szociális biztonság kérdése, a szegénység ügye azonban egyre inkább egyes társadalmi csoportok és régiók gondjává lesz.

VI. Pál enciklikáiban már a világ két részre szakadásának veszélyeire, a világ éhségövezeteinek kialakulására figyelmeztet, valamint az analfabetizmus és a kulturális leszakadás következményeire. A kedvezőtlen világhelyzet morális következményeire is rámutat: a mértéktelen urbanizáció és a hatalmas migráció, az emberek elmagányosodása és erkölcsi nyomorba sodródása, a veszedelmesen terjedő lelki szegénység visszahat magának a világnak az állapotára is, és egy új, még a réginél is nehezebben orvosolható fizikai szegénységnek is forrásává lesz.¹²

II. János Pál megnyilatkozásaiban is tovább épül, különösen a *Sollicitudo rei socialis* lapjain. A *Centesimus annus* pedig rögzíti, hogy a szegények és elnyomottak melletti kiállás különösen időszerű akkor, amikor végleg bebizonyosodott a fizikai szegénység orvoslását ígérő szocializmus csődje, a fogyasztói társadalom nihilizmusa és magánönzése pedig továbbra is fenyegető akadály a ember rendelkezésére álló javak igazi társadalmi rendeltetésre jutásának (Tomka F. – Tomka M. 2002, 364).

A pápai körlevelek az említetteken túl olyan fontos kérdéseket is tárgyalnak, mint az állam és társadalom viszonya, a közéleti felelősség kérdései vagy a béke. Új szempontok, témák például az ökológiai válság, az alapvető emberi jogok kötelese érvényesítése, vagy a tudományos fejlődés bioetikai vonzatai, összefüggései.

Irodalom

Anzenbacher, Arno (2001): *Keresztény társadalometika*. Budapest, Szent István Társulat.

Aquin, Th. d' (saint) (1962): *Summa Theologiae*. Torino, Marietti, 1962.

Beran Ferenc (2009): *Az Egyház társadalmi tanítása. II.* Budapest, PPKE HTK.

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos (2003): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat.

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma [ETTK] (2007). Budapest, Szent István Társulat /Szent István Kézikönyvek/.

Farkas Péter (2006): *A szeretet közössége*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Farkas Péter: „A telhetetlen bírvágyról”. *Rerum Novarum: százhusz év után is tanulságos. Új Ember*, 2011. május 22.

Goják János – Tomka Miklós (szerk.) (1993): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat.

Muzslay István (1997): *Az Egyház szociális tanítása*. Budapest, Márton Áron Kiadó.

Tomka Ferenc – Tomka Miklós (2002): *Gaudium et spes. In A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából* (szerk.: Kránitz Mihály). Budapest, Szent István Társulat.

Tomka Miklós (2007): *Egyház a társadalomban. Pázmány Társadalomtudomány 8.*, Budapest–Piliscsaba.

Jegyzetek

- 1 Sollicitudo rei socialis körlevél, 16. Az enciklikák idézeteinek forrása: Goják János – Tomka Miklós (szerk.) (1993): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest, Szent István Társulat; *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma* (2007). Budapest, Szent István Társulat /Szent István Kézikönyvek/.
- 2 Quadragesimo anno, 74.
- 3 Uo., 76.
- 4 XXIII. János: *Pacem in terris*, 163.
- 5 *Gaudium et spes*, 26.
- 6 *Gaudium et spes*, 39. és 10.
- 7 XXIII. János: *Pacem in terris*, 289–290.
- 8 XXIII. János: *Pacem in terris*, 265–266.
- 9 II. János Pál pápa: *Laborem exercens*, 20, 5.
- 10 XIII. Leó pápa: *Rerum novarum*, 15.
- 11 Farkas Péter: *A szeretet civilizációjáért* (megjelenés alatt)
- 12 VI. Pál: *Octogesima adveniens*, 28.